

ОРТОДОКСІЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА КЛАСИЧНОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ

У статті зосереджено увагу на теоретичному осягненні змісту ортодоксії як однієї із основних категорій класичного протестантизму. Визначено місце і умови еволюції ортодоксії як абсолютної послідовності у дотриманні істинних засад християнського віровчення. Зокрема з'ясовано, що у процесі формування ортодоксія претендує не лише на безапеляційну істину окремих концепцій, а й стає світоглядним імперативом вірян. Виявлено етико-філософське підґрунтя і доктринальні документи, на яких заснована віросповідна, церковна і культова система ортодоксального лютеранства і кальвінізму. Простежено особливості концептуальної наповненості та реалії становлення і трансформації ортодоксальних протестантських концепцій у вченнях неоортодоксії.

Секуляризація, нівелювання традиційних цінностей, еклектичність релігійної свідомості на тлі глобалізаційних процесів обумовлюють реконструювання релігійної парадигми початку ХХІ ст., що виявляється, з одного боку, у спробах звернення до усталених орієнтирів, ідеалів та у посиленні впливу християнського фундаменталізму як результату переконання у необхідності укорінення певних традиційно-релігійних і культурних засад задля не лише збереження релігійної і культурної ідентичності, а й полегшення виживання у неструктурованому єдиною доцільністю, неоднозначному, соціально і духовно нелінійному світі. З іншого боку, у своєму відновленні релігія потребує набуття адаптаційної спроможності до економічних, демографічних, екологічних та кризових явищ, перерозподілу сфер впливу на світовій арені, особливої гнучкості в умовах нестабільності та біфуркації у соціокультурних, природних, технічних системах й адекватного сприйняття зовнішньо-контекстуальної мінливості цих систем. Крім того, релігія покликана стати джерелом рівноваги й самовдосконалення вірян, яким варто сконструювати стабільне світоглядне підґрунтя.

За таких реалій актуалізується пошук нових форм релігійно-державного конструктивного діалогу, взаємодій на інституційному й індивідуальному рівнях релігійного світобачення, стає витребуваним звернення до класичних зразків особливостей функціонування напрямів християнства, зокрема протестантизму та усвідомлення змісту його ключових понять і категорій, якою є ортодоксія як своєрідна статична установка проектування релігійної парадигми. Варто зазначити, що поняття і категорії – це логічні форми думки з притаманними ознаками відтворення сутнісного і загальних зв'язків у релігії і вільнодумстві. Однією із таких категорій, яка у дослідженні феномена класичного протестантизму вимагає об'єктивізації, раціонального обмеження та глибинного проникнення у сутність, постає категорія "ортодоксія". Правомірність її вживання стосовно класично протестантських конфесій (лютеранство, кальвінізм) сьогодні потребує уточнення та експлікації різноманітних підходів, що і є **метою нашого дослідження**.

Проблематики місця ортодоксії у процесі розвитку релігійних систем торкаються М. Бердяєв, А. Дугіна, А. Карташова та ін. Етимологічно-сутнісна характеристика категорії на рівні енциклопедично-словникових повідомлень надається Ф. Брокгаузом, І. Єфроном, С. Кузнецовим, Д. Ушаковим та ін. Фактори становлення ортодоксальної доктрини на прикладі християнства і мусульманства, аналіз співвідношення категорій "ортодоксальність" й "гетеродоксальність" через призму соціалізації доктрин, їх пристосування до геосоціокультурної ситуації, їх співмірність з аксіологічними, когнітивними і нормативними установками здійснює О. Рібакова. Українські науковці П. Кралюк та В. Любашенко класичними протестантськими течіями визначають лютеранство і кальвінізм та осмислюють особливості їх еклезіологічних, антропологічних та інших віросповідних вчень, специфіку їх становлення та асиміляції на українській землі, принципи церковної організації. Незважаючи на достатню кількість досліджень певною мірою пов'язаних із запропонованою нами тематикою, питання ортодоксії як характерної риси класичного протестантизму ще не стало предметом релігієзнавчого аналізу і філософської рефлексії.

Категорія "ортодоксія" (з грец. *orthos* – правильний і *doxa* – думка) перекладається як правильна, пряма послідовність, думка, належність до світогляду, традицій, засад певного вчення, яке не припускає жодного відхилення. Статичний етимологічний елемент предметного поля ортодоксії має полісислове навантаження, що зумовлює наявність його кількох трактувань. Звідси, у філософії культури – це абсолютизація у дотриманні основ авторитетного вчення, поглядів, у тому числі ідеологічних, як от у радянський період вказують на марксистсько-ленінську ортодоксію, крім того ортодоксія як і гетеродоксія, на думку О. Рібакової, є універсальними категоріями для релігійної, політичної, економічної, наукової та ін. всіх сфер суспільної свідомості та діяльності.

На підвалинах релігійної парадигми вибудовуються концептуально-сміслові структури, у яких допускаються гетерогенні дефініції у різних контекстах. У релігійній тематизації концепт ортодоксії, насамперед, означає неухильне дотримання церковного віровчення. Вперше ортодоксія фіксується у "Церковній історії" грецького релігійного діяча, богослова Евсевія Кесарійського. Водночас, нами виявлено, що у деяких російськомовних перекладах цієї вагомої 10-ти книжної пам'ятки з історіографії перших віків

християнства, категорію "ортодоксія" замінено на її етимологічну тотожність. Зокрема у 3-й книзі (у тезі, де й було вперше її вжито) Іринея Ліонського і Климента Александрійського її названо "вождями церковного правоверія" [1: 99].

Виникаючи у лоні християнства II ст., ортодоксія з моменту поширення перших ересей вживається як їх антонім. Отримуючи статус доктрини у доробках християнських апологетів, у II – початку IV ст. ортодоксія розглядається, передусім, як трансляція максимально наближених до вишочкових Божественних істин та віднайдення способів їх адекватного обґрунтування, що офіційним задокументуванням в едиктах 390 р. і 392 р. закріпило за ортодоксальним християнством позицію державної релігії. Ідеологічної і практичної атрибутивності кафолічної і апостольської церкви ортодоксія набуває з прийняттям Нікео-Константинопільського Символу віри, в якому аксиміотичні і зобов'язувальні константи репрезентують сутність християнського світогляду.

В оціночно-семантичному смислі з категорією "ортодоксія" пов'язане формування поняття "православ'я". Як вираження ортодоксії у IX ст. (19 лютого 843 р.) у Константинополі запроваджено щорічне Торжество Православ'я першої неділі Великого посту на честь перемоги над іконоборством і загалом православної догматики над ересями. Безумовне підпорядкування статичному наративу Символу віри, декларованим константинопольським патріархом Фотієм у 866 р., сприяло зародженню догматичних віросповідних та праксіологічних ознак грецької ортодоксії, яка відповідно до початкового симбіозу східно-християнської церковності з усталеними традиціями давньоруської культури, асимілювалась у ній, спричиняючи становлення правовір'я (православ'я).

Ортодоксія, не втрачаючи термінологічного змісту, широко застосовується у сенсі правильної, ідентичної початковому розумінню визначеної релігійної чи філософської думки, позиції, утвердженої авторитетними релігійно-церковними структурами для беззаперечного виконання адептами різних конфесійних відгалужень чи шкіл. Відтак, ортодоксальність культивується як характеристика ісламу, різних напрямів буддизму, зрілого іудаїзму, а також використовується у контексті дефініції неоортодоксії як наряду протестантської думки, зорієнтованої на реконструювання "ідеї ранньої Реформації, особливо розуміння Бога і людини в ортодоксальному протестантизмі – лютеранстві і кальвінізмі" [2: 301].

Ортодоксальною визначають протестантську теологію XVI ст., засновану М. Лютером і Ж. Кальвіном. В історичній християнській літературі відсутня єдина думка щодо точної дати становлення лютеранської ортодоксії. Зокрема її ототожнюють з лютеранським богослов'ям, сформованим після М. Лютера і закріпленням у 1577 р. Формулою Згоди, визнаної більшістю лютеранських церков з метою їхнього об'єднання навколо спільноузгодженої теологічної позиції у XVI ст., притому цей документ залишається "вираженням лютеранської ортодоксії до сьогоднішнього дня" [3]. Стисло сутність головних постулатів Формули Згоди як основи лютеранської ортодоксії зводиться до актуального і нині засудження антиноміанства, до заперечення оправдання завдяки Христу, який наповнює людину, натомість визнання оправдання як, насамперед, законного примирення з Богом і другорядності внутрішніх переживань, до визначення різноважливості гетерогенних вчень, до утвердження спасіння лише вірою, до закріплення вчення М. Лютера про консубстанціацію та про напередвизначення (з поправкою на беззаперечний вибір або визначення Богом певних людей до спасіння, а не засудження до загину), про всюдиприсутність Божественної природи Христа тощо.

Лютеранська ортодоксія розглядається і як один із періодів генези лютеранства. Її представників об'єднувало прагнення систематизувати лютеранську теологію, під якою вони розуміли вчення про Бога і Божественне, проте кожен із них зробив власний внесок у розвиток лютеранської ортодоксії. Відтак, визначний діяч лютеранства Іоганн Герхард у своїй найвідомішій роботі "Loci Theologici", достеменно наслідуючи, на його думку, глибоко біблійне лютеранське віровчення і опираючись на екзегезу й історичну теологію, переконував у тому, що лютеранська ортодоксія пробуджує живу християнську віру і виявляє практичну значущість кожного лютеранського віросповідного положення чи доктрини. Авраам Каловий, автор "Systema locorum theologicorum" – роботи з систематичної теології, визнаної апогеєм лютеранської схоластики, вирізняється педантичним відношенням до ортодоксії та підготовкою нового сповідання віри. Отож, близько 1600 р. датують початок класичного періоду лютеранської ортодоксії, яка у прагненні подолати трансцендентні константи католицької теології, розширила межі свого традиційно-конфесійного наративу під впливом неоаристотелізму та акцентувала увагу на інтелектуальній строгості у сприйнятті раціоналізованих М. Лютером догматичних засад християнства, що спричинило чіткість у наукових і метафізичних підходах у дослідженні теологічних питань. Співзвучним до гуманістичного принципу герменевтики тексту декларується інтенція нового прочитання Святого Письма, пріоритетність якого простежується у лютеранській догматиці у вигляді дотримання принципу *Sola Scriptura*, отож вихідною точкою ортодоксальних теологів І. Герхарда, Н. Гунного, А. Калового, Ю. Голлаца стало "одкровення, яким воно було зафіксоване у Біблії"[4: 641].

Варто наголосити, що лютеранську ідейно-теологічну традицію закладено у вербальній спадщині М. Лютера, Ф. Меланхтона, М. Амсфорда та ін. та кодифіковано у шести символах віри. Вагоме значення для осмислення реформатської віри має теологічна спадщина Ж. Кальвіна, а саме його "Інституція, або Навчання християнській вірі", яку реформати вважають вдалим проводом з тлумачення Писання, та студії У. Цвінглі, Т. Беза, М. Буцера. Лютеранські, як і кальвіністські (реформатські) теологи дотримуються символів віри раннього християнства і шанують доробки Отців-апологетів, насамперед, Августина Аврелія, а також Іустина Флавія, Тертуліана,

відновлюють філософсько-містичні надбання, переосмислюють ренесансно-гуманістичні ідеї. Найвиразніше вчення ортодоксального протестантизму втілено у символічних книгах М. Лютера "Великий катехізіс", "Малий катехізіс", "Шмалькалденські члени", Ж. Кальвіна "Перший катехізіс", "Женевський катехізіс", "Женевська згода" та ін. З кінця XVI – початку XVII ст. зміст кальвіністського віросповідання не абсолютно тотожний з вченням Ж. Кальвіна. Сучасні символи віри реформатів містять зміст науки Святого Письма і основних концепцій Ж. Кальвіна в дещо пом'якшених формах викладу і проповідання. Підґрунтям для реформатської теології є віросповідні документи, сформовані та затверджені відомими реформатами-теологами, а саме: Гейдельберзький катехізіс, Бельгійське віровизнання, Канони Дортського Синоду, Вестмінстерське визнання віри. У них, на думку сучасних реформатів, істинно трактується слово Божого і Писання.

Головною богословською засадою лютеранської і реформатської теологічної системи є віра в істинність Божого Одкровення, а також принцип *Sola Scriptura*. Основною умовою визначення реформатами складу Святого Письма стало визнання абсолютного авторитету оригіналів богословських текстів, максимально наближених до першоджерельного змісту, що відповідає принципу "ad fontes". Значущим для реформатів є благоговіння перед повновладдям Бога, яке відображається у вченні про напередвизначення. Для кальвінізму напередвизначення є тайною Божественного одкровення, а не наслідком розумових пошуків. У результаті наголошення кальвіністами на повному підпорядкуванні людини Божественному промислу сформувався догмат про мирське призначення християнина, який окреслює індивідуальну активність суб'єкта дій за умов збереження колективних цінностей. Здобутки у сфері підприємництва в результаті активної та раціональної діяльності – наслідок Божої милості, що згідно з вченням про предестинацію і Божественну благодать транслює різновекторну перспективу у протистоянні земному злу.

Ще однією характерною рисою реформатства є вдячність за спасіння як незаслужений дар Божий. Необхідною умовою спасіння є належність до істинної церкви, стійкість і повноцінність віри як наслідок Божої благодаті та як антропологічної засади протестантизму. Августин, вважав, що гріхопадіння перших людей зробило всіх людей грішними. Спираючись лише на власні сили, людина не може спілкуватися з Богом. Це можливо лише за допомогою самого Бога, який "стоїть над усім; оскільки і в людському суспільстві вища влада знаходиться над нижчою, і ця остання їй підкоряється" [5: 48]. Викуплення, за Августином, можливе лише як Божественний дарунок, а шлях до спасіння перебуває поза людством, у Богіві, котрий започатковує процес спасіння. Ідея спасіння через істинну особисту віру, що дається людині як благодать Божа, стверджується у працях М. Лютера, який заперечував роль релігійних обрядодій, зовнішніх атрибутів і Церкви у спасінні людини. Е. Фромм вважає, що концепція віри і спасіння [Лютера – Л. С.] зосереджена в основному на акумулюванні власних здобутків індивіда, "причому вся відповідальність за зроблене лежить на ньому самому, а не на владі, яка могла би дати йому те, до чого він прагнув і чого досяг сам, завдяки своїм зусиллям і старанням" [6: 90].

Суть сформульованого М. Лютером принципу *sola fide* у спасінні людини лише особистою вірою в Бога, що є Божественною справою в людині. Реформатор висловлює думку, що справжнє покаяння людини – це не одноактна дія відпущення гріхів священиком, а внутрішній процес духовно-морального вдосконалення, який триває впродовж усього життя християнина. У "Вестмінстерському Визнанні Віри" реформати узагальнюють детермінанту віри як "благодать віри, якою вибрані дістають можливість вірити в спасіння своєї душі, є роботою Духа Христа в їх серцях і звичайно виконується служінням Слова, через яке, як і через застосування тайн і молитви, вона збільшується і посилюється" [7: 73].

Спроби своєрідного повернення у XX ст. до віросповідних засад ортодоксального протестантизму обумовлені катастрофічними наслідками Першої світової війни, суспільними катаклізмами, кризою раціоналізму і соціального оптимізму XX ст. та спрямованням проти ліберальної теології, що спричинило формування неоортодоксії як напряму протестантської думки. Місце лібералізму неоортодокси залишають лише у політиці, а на противагу фундаменталізму, за основу свого вчення намагаються взяти філософські, насамперед екзистенціалістські, антропологічні концепції. Відтак, прихильники неоортодоксії, проектуючи своєрідний неокальвінізм, єдиною можливістю пізнання людиною себе, знайдення шляху до Бога і основою моральності проголошували абсолютну суверенність й трансцендентність Бога та Його благодать.

Таким чином, поняття "ортодоксія" найчастіше використовується в релігійному контексті стосовно питання про істинність і послідовність, зокрема християнського вчення. У класичному протестантизмі правомірними вважаються як окремі думки, так і систематизовані концепції М. Лютера і Ж. Кальвіна. Ортодоксальні лютеранські та кальвіністські доктрини охоплюють богословські переконання, культову практику, релігійну і позарелігійну діяльність, які переосмислюються у сучасну добу представниками неоортодоксії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кесарийский Евсевий. Церковная история в 10-ти книгах / Евсевий Кесарийский. – Москва : Издание Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1993. Библиотека "Вехи", 2004. – Кн. 3. – 371 с.
2. Христианство : [словарь] / [под общ. ред. Л. Н. Митрохина и др.]. – М. : Республика, 1994. – 559 с.
3. Дэвид К. Бернад. Лютеранская ортодоксия [Електронний ресурс] / Дэвид К. Бернад // История Христианского Учения с 100 по 1900 гг. н. э. – Режим доступа : http://acts29.ru/uchenie/history/?id_chapter=9&part=2.

4. Теологический энциклопедический словарь под редакцией Уолтера Элвелла. – М. : Ассоциация "Духовное возрождение" ЕХБ, 2003. – 1488 с.
5. Августин Аврелий. Лабиринты души / Аврелий Августин // Исповедь ; Блез Паскаль. Письма к провинциалу. – Симферополь : Реноме, 1998. – 416 с.
6. Фромм Э. Бегство от свободы, Человек для себя / Э. Фромм ; [перев. с англ. Д. Н. Дудинский ; худ. обл. М. В. Драко]. – Минск : ООО "Попурри", 1998. – 672 с.
7. Вестмінстерське визнання віри. – Видано : Free Presbyterian Publications 133 Woodlands Road Glasgow G3 6LE Scotland, 1998. – 416 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Caesarea Eusebius. Tserkovnaia istoriia v 10-ti tomakh [Church History in 10 Books] / Caesarea Eusebius. – Moskva : Izdanie Spaso-Preobrazhenskogo Valaamskogo monastyria, 1993. Biblioteka "Vekhi", 2004. – Kn 3. – 371 s.
2. Khristianstvo [Christianity] : [slovar'] / [pod obshch. red. L. N. Mitrokhina i dr.]. – M. : Respublika, 1994. – 559 s.
3. David K. Bernard. Liuteranskaia ortodoksiia [Lutheran Orthodoxy] [Elektronnyi resurs] / Bernard David K. // Istoriiia Khristianskogo Ucheniia s 100 po 1900 gg. n. e. [History of Christian Doctrine from 100 to 1900. BC]. – Rezhym dostupu : http://acts29.ru/uchenie/history/?id_chapter=9&part=2.
4. Teologicheskii entsyklopedicheskii slovar' pod redaktsiei Uoltera Elvella [Encyclopedic Dictionary of Theology, Edited by Walter Elwell]. – M. : Assotsiatsiia "Dukhovnoe vozrozhdenie" EKHB, 2003. – 1488 s.
5. Augustine of Hippo. Labirinty dushi [Labyrinths of Soul] / Hippo Augustine // Ispoved', Blaise Pascal. Pis'ma k provintsialu [Confessions, Blaise Pascal. Letters to the Provincial]. – Simferopol' : Wren, 1998. – 416 s.
6. Fromm E. Begstvo ot svobody, Chelovek dlia sebja [Escape from Freedom, Man for Himself] / E. Fromm ; [perv. s angl. D. N. Dudinskii ; khud. red. M. V. Drako]. – Minsk : OOO "Popurri", 1998. – 672 s.
7. Westminsters'ke vyznannia viry [Westminster Confession of Faith]. – Free Presbyterian Publications 133 Woodlands Road Glasgow G3 6LE Scotland, 1998. – 416 s.

Матеріал надійшов до редакції 10.01. 2013 р.

Стасюк Л. О. Ортодоксія как детерминанта классического протестантизма.

В статье сосредоточено внимание на теоретическом постигании содержания ортодоксии как одного с основных понятий классического протестантизма. Определены место и условие эволюции ортодоксии как абсолютной последовательности в соблюдении истинных принципов христианского вероучения. В частности выяснено, что в процессе формирования, ортодоксия претендует не только на безапелляционную истину отдельных концепций, но и становится мировоззренческим императивом верующих. Обнаружены этическо-философская основа и доктринальные документы, на которых основана вероисповедная, церковная и культовая система ортодоксального лютеранства и кальвинизма. Прослежены особенности концептуальной наполненности, реалии становления и трансформации ортодоксальных протестантских концепций в учениях неоортодоксии.

Stasiuk L. O. Orthodoxy as the Determinant of the Classical Protestantism.

The article focuses on the theoretical comprehension of the content of orthodoxy as one of the basic concepts of classical Protestantism. The place and conditions of the orthodoxy evolution as the absolute consistency in adhering to the true principles of the Christian faith are determined. In particular it is clarified that in the formation process orthodoxy claims not only unconditional truth of certain concepts, but also becomes a philosophical imperative for the believers. The ethical and philosophical background and doctrinal documents, on which the religious, church and cult system of orthodox Lutheranism and Calvinism is based, are discovered. The conceptual features of the fullness, reality formation and transformation of the orthodox Protestant conceptions in the studies of the neo-orthodoxy are deduced.